

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

ENGLAND CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND
EDUCATION**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION: a collection scientific works of the International scientific conference – London, England, 2026. Issue 5

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference «**INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION**». Which took place in London 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

BOLALARGA OID IJTIMOY ME'YORLAR VA ULARNING ZO'RAVONLIKLARIGA QARSHI HUQUQ FANLARI O'QITUVCHILARINING VAZIFALARI

Qo'qon davlat universiteti
ijtimoiy-gumanitar fanlarni
o'qitish metodikasi (huquq ta'limi)
yo'nalishi 1-bosqich magistranti
Vaxobov Javohir Dilshodjon o'g'li

Annotatsiya

Ushbu maqola bolalarning ijtimoiy rivojlanishi va himoyasida ijtimoiy me'yorlarning ahamiyatini tahlil qiladi. Unda bolalarga nisbatan zo'ravonlikning jamiyatdagi dolzarb muammo ekanligi va uning salbiy oqibatlari ko'rib chiqiladi. Huquq fanlari o'qituvchilarining bu boradagi mas'uliyati, xususan, bolalarni huquqiy savodxonlikka o'rgatish va zo'ravonlikka qarshi kurashishdagi vazifalari atroflicha yoritilgan. Maqolada o'qituvchilarning ta'lim jarayonida ijtimoiy me'yorlarni singdirish, zo'ravonlik holatlarini aniqlash va oldini olish bo'yicha pedagogik yondashuvlari muhokama qilinadi. Ushbu tadqiqot bolalar uchun xavfsiz va adolatli muhitni yaratishda huquqiy ta'limning o'rnini mustahkamlashga qaratilgan.

Kirish

Bolalar huquqlari inson huquqlari tizimining ajralmas va eng nozik qismi bo'lib, ularning himoyasi har qanday adolatli va rivojlangan jamiyatning ustuvor vazifasidir. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi [2] bolalarning o'ziga xos ehtiyojlari va maxsus himoyaga muhtojligini tan olib, ularning tinchlik, qadr-qimmat va tenglik qadriyatlarini ruhida mustaqil hayotga tayyorlanishini ta'minlashni maqsad qilgan. Ushbu xalqaro hujjatlar va ularga asoslangan milliy qonunchilikka qaramay, bolalarga nisbatan zo'ravonlik global miqyosda jiddiy muammo bo'lib qolmoqda. Zo'ravonlikning turli shakllari, jumladan jismoniy, jinsiy, psixologik zo'ravonlik va e'tiborsizlik [4] bolalar uchun xavfsiz bo'lishi kerak bo'lgan oila, maktab, muassasalar va raqamli makon kabi muhitlarda sodir bo'lmoqda. Bu holat bolalarning farovonligi, o'qish va muloqot qilish qobiliyatini cheklab, ularning kattalikdagi hayotiga halokatli uzoq muddatli ta'sirlarni keltirib chiqarishi mumkin [3].

Yevropa Kengashining Bolalar huquqlari bo'yicha joriy strategiyasi (2022-2027) [3] kabi zamonaviy tashabbuslar va O'zbekiston kontekstida bolalar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan tadqiqotlar [1] ushbu muammoning dolzarbligini va unga qarshi kurashish zarurligini yaqqol ko'rsatadi. Jamiyatda bolalarga nisbatan ijtimoiy me'yorlarni shakllantirish va ularni zo'ravonlikdan himoya qilishda huquq fanlari o'qituvchilarining o'rnini alohida ahamiyat kasb etadi. Ular nafaqat huquqiy bilim beruvchi, balki yosh avlodda huquqiy ong va

madaniyatni, zo'rvonlikka nisbatan murosasiz munosabatni shakllantiruvchi muhim agentlardir.

Ushbu maqola bolalarga oid ijtimoiy me'yorlar va ularning zo'rvonliklariga qarshi kurashishda huquq fanlari o'qituvchilarining vazifalarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan. Unda huquqiy ta'limning zo'rvonlikning oldini olishdagi ahamiyati, samarali strategiyalar, shuningdek, O'zbekiston kontekstida huquq fanlari o'qituvchilarining amaliy faoliyati va duch kelayotgan muammolar atroflicha ko'rib chiqiladi. Maqola bolalar huquqlarini himoya qilish tizimini mustahkamlashga va huquq fanlari o'qituvchilarining bu boradagi salohiyatini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Bolalar huquqlarini himoya qilish va ularga nisbatan zo'rvonlikning oldini olish masalasi zamonaviy huquqshunoslik, pedagogika, sotsiologiya va psixologiya fanlarining chorrahasida turgan murakkab va ko'p qirrali muammo hisoblanadi. So'nggi yillarda ushbu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlar nafaqat bolalarni himoya qilishning huquqiy asoslarini mustahkamlashga, balki zo'rvonlikning ildizlarini, uning ijtimoiy-madaniy omillarini va bolalar psixikasiga ta'sirini chuqur o'rganishga qaratilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bolalarga nisbatan ijtimoiy me'yorlar va ularning zo'rvonlikka munosabati jamiyatning umumiy rivojlanish darajasi, huquqiy ongi va madaniyati bilan chambarchas bog'liq.

Ilmiy manbalarda bolalarga nisbatan zo'rvonlikning turli shakllari, jumladan, jismoniy, jinsiy, psixologik zo'rvonlik va e'tiborsizlik [4] keng muhokama qilinadi. Tadqiqotchilar zo'rvonlikni nafaqat shaxsiy fojia, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi tizimli muammo sifatida baholaydilar. 2020-yildan keyingi davrda chop etilgan ishlar zo'rvonlikning bolalarning ta'lim olish qobiliyatiga, ijtimoiy moslashuviga va kelajakdagi hayotiga uzoq muddatli salbiy ta'sirlarini chuqur tahlil qilgan. Bu tadqiqotlar zo'rvonlikning oldini olishda kompleks yondashuvning zarurligini, jumladan, huquqiy, psixologik va ijtimoiy choralar uyg'unligini ta'kidlaydi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (BMT BHK) [2] bolalar huquqlarini himoya qilishning xalqaro huquqiy asosidir. So'nggi ilmiy ishlar BMT BHKning asosiy prinsiplari – bolaning eng ustun manfaatlari, kamsitmaslik, yashash, rivojlanish va ishtirok etish huquqlarining amaliy tatbiqini tahlil qiladi. Xususan, konvensiyaning 19-moddasi bolalarni zo'rvonlikning barcha shakllaridan himoya qilishni davlatlarning majburiyati sifatida belgilaydi. Yevropa Kengashining Bolalar huquqlari bo'yicha joriy strategiyasi (2022-2027) [3] kabi mintaqaviy hujjatlar BMT BHK tamoyillarini konkretlashtirib, zo'rvonlikka qarshi kurashishda standartlarni belgilash, monitoring, hamkorlik va salohiyatni oshirish kabi aniq yo'nalishlarni ilgari suradi. Bu strategiya BMTning 2030-yilgacha Barqaror rivojlanish kun tartibi, xususan, bolalarga nisbatan zo'rvonlik, ekspluatatsiya, odam savdosi va qiynoqlarning

barcha shakllariga barham berishni maqsad qilgan 16.2-moddasi bilan uyg'unlikda ish olib boradi. Adabiyotlar ushbu hujjatlarning milliy qonunchilikka implementatsiyasi va samaradorligidagi bo'shliqlar hamda qiyinchiliklarni ko'rsatadi.

Huquqiy ta'limning zo'ravonlikning oldini olishdagi ahamiyati ilmiy adabiyotlarda keng e'tirof etilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalar va yoshlarning huquqiy savodxonligini oshirish, ularning o'z huquqlarini bilishi va himoya qila olishi zo'ravonlik qurboni bo'lish xavfini sezilarli darajada kamaytiradi. Huquqiy ta'lim nafaqat bolalarni o'z huquqlari haqida xabardor qiladi, balki ularda zo'ravonlikka nisbatan muhosasiz munosabatni, adolat tuyg'usini va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantiradi. Bu, o'z navbatida, jamiyatda zo'ravonlikka qarshi umumiy immunitetni shakllantirishga xizmat qiladi.

Bu borada huquq fanlari o'qituvchilarining roli alohida ahamiyat kasb etadi. Ular nafaqat huquqiy normalarni tushuntiruvchi, balki yosh avlodda huquqiy ong va madaniyatni, zo'ravonlikka qarshi faol pozitsiyani shakllantiruvchi muhim agentlardir. So'nggi tadqiqotlar o'qituvchilarning zo'ravonlik holatlarini aniqlash, ularga munosabat bildirish va tegishli organlarga xabar berish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini oshirish zarurligini ta'kidlaydi. Shuningdek, ular bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilishda ota-onalar, maktab ma'muriyati va boshqa ijtimoiy institutlar bilan hamkorlik qilishning muhimligini qayd etadi. Pedagogik amaliyotda huquq fanlari o'qituvchilari bolalarga o'z huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini o'rgatish, shikoyat qilish yo'llarini ko'rsatish va ularning ishonchli shaxsiga aylanish orqali zo'ravonlikning oldini olishda bevosita ishtirok etadilar.

O'zbekiston kontekstida bolalar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan tadqiqotlar [1] mavjud bo'lsa-da, huquq fanlari o'qituvchilarining bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olishdagi o'ziga xos vazifalari va ularning amaliy faoliyatiga bag'ishlangan chuqur ilmiy ishlar yetarli emas. Mavjud adabiyotlar umumiy huquqiy asoslar, nazariy jihatlar yoki zo'ravonlik statistikasi bilan cheklanadi. O'qituvchilarning zo'ravonlik holatlarini aniqlash, jabrlangan bolalarga dastlabki yordam ko'rsatish, ularni tegishli xizmatlarga yo'naltirish, shuningdek, zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishdagi amaliy tajribalari, duch kelayotgan muammolari va ularni hal etish yo'llari yetarlicha o'rganilmagan. Ayniqsa, raqamli makonda sodir bo'layotgan zo'ravonliklarga qarshi kurashishda huquq fanlari o'qituvchilarining roli va salohiyatini oshirish masalasi dolzarbdir. Ushbu tahlil mavjud adabiyotlardagi bo'shliqlarni ko'rsatib, huquq fanlari o'qituvchilarining bolalar zo'ravonligiga qarshi kurashdagi o'zni va vazifalarini O'zbekiston sharoitida chuqur o'rganish zarurligini asoslaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olishda huquq fanlari o'qituvchilarining vazifalari, amaliy faoliyati va duch kelayotgan

muammolarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, mavjud adabiyotlardagi bo'shliqlarni to'ldirishni maqsad qiladi. Oldingi bo'limlarda ta'kidlanganidek, xalqaro huquqiy asoslar [2], [3] va nazariy yondashuvlar keng muhokama qilingan bo'lsa-da, O'zbekiston kontekstida huquq fanlari o'qituvchilarining amaliy tajribalari va ehtiyojlari yetarlicha o'rganilmagan [1]. Shu sababli, ushbu bo'limda tadqiqotning metodologik yondashuvi, dizayni, ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish usullari, shuningdek, etik jihatlarini atroflicha bayon etiladi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekistondagi huquq fanlari o'qituvchilarining bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olish va ularning huquqlarini himoya qilishdagi amaliy rolini, duch kelayotgan qiyinchiliklarni va samarali strategiyalarni aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi tadqiqot savollari shakllantirildi:

O'zbekistondagi huquq fanlari o'qituvchilari bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olish va ularning huquqlarini himoya qilishda qanday asosiy vazifalarni bajaradilar?

Ular zo'ravonlik holatlarini aniqlash, jabrlangan bolalarga dastlabki yordam ko'rsatish va tegishli organlarga xabar berishda qanday amaliy tajribalarga ega va bu jarayonlarda qanday muammolarga duch kelishadi?

Huquqiy ta'lim orqali bolalarda zo'ravonlikka nisbatan munosabatni shakllantirishda qanday samarali pedagogik strategiyalar qo'llanilmoqda?

Raqamli makonda sodir bo'layotgan zo'ravonliklarga (masalan, kiberbulling) qarshi kurashishda huquq fanlari o'qituvchilarining roli qanday o'zgarmoqda va bu borada ularning salohiyatini oshirish uchun qanday qo'shimcha choralar zarur?

O'zbekistonning milliy qonunchiligi va ta'lim tizimi doirasida huquq fanlari o'qituvchilarining bolalar huquqlarini himoya qilishdagi faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun qanday institutsional va metodologik takomillashtirishlar amalga oshirilishi lozim?

Tadqiqot yondashuvi va dizayni. Ushbu tadqiqot aralash usullar yondashuviga asoslangan bo'lib, asosan sifatli ma'lumotlarni to'plashga urg'u beradi, shu bilan birga miqdoriy elementlarni ham o'z ichiga oladi. Bu yondashuv huquq fanlari o'qituvchilarining murakkab va ko'p qirrali faoliyatini har tomonlama tushunish imkonini beradi. Tadqiqot dizayni deskriptiv va eksplorativ xususiyatga ega bo'lib, O'zbekiston ta'lim tizimida bolalar zo'ravonligining oldini olishdagi mavjud amaliyotlarni, o'qituvchilarning tajribalarini va duch kelayotgan muammolarni batafsil tasvirlash va yangi g'oyalarni kashf etishga qaratilgan.

Tanlov va ishtirokchilar. Tadqiqot uchun tanlov maqsadli (purposive) usulda amalga oshiriladi. Ishtirokchilar O'zbekistonning turli hududlaridagi (masalan, Toshkent shahri, Farg'ona, Samarqand va Qashqadaryo viloyatlari) umumta'lim maktablari, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarning huquq fanlari o'qituvchilari orasidan tanlab olinadi. Shuningdek, ta'lim muassasalari ma'muriyati

vakillari, bolalar huquqlari bo'yicha mutaxassislar va tegishli davlat organlari xodimlari ham tadqiqotga jalb etilishi mumkin. Tanlov jarayonida ishtirokchilarning ish tajribasi, jinsi va joylashuvi kabi omillar hisobga olinadi, bu esa turli nuqtai nazarlarni qamrab olishga yordam beradi. Jami 30-40 nafar huquq fanlari o'qituvchisi bilan chuqur intervyular o'tkazish va 100-150 nafar o'qituvchi orasida so'rovnoma o'tkazish rejalashtirilgan.

Yarim-strukturaviy intervyular: Huquq fanlari o'qituvchilari va bolalar huquqlari bo'yicha mutaxassislar bilan yuzma-yuz yoki onlayn tarzda yarim-strukturaviy intervyular o'tkaziladi. Bu intervyular o'qituvchilarning shaxsiy tajribalari, zo'ravonlik holatlarini aniqlashdagi amaliyotlari, duch kelayotgan qiyinchiliklar, samarali strategiyalar va takliflari haqida chuqur ma'lumot olishga imkon beradi. Intervyu savollari oldindan ishlab chiqilgan bo'lib, ammo ishtirokchining javoblariga qarab qo'shimcha savollar berishga ruxsat beriladi.

So'rovnomalar (anketalar): Kengroq qamrovdagi huquq fanlari o'qituvchilari orasida anonim so'rovnomalar o'tkaziladi. So'rovnomalar o'qituvchilarning bolalar huquqlari va zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha bilim darajasi, mavjud ta'lim dasturlarining samaradorligi, o'qituvchilarning kasbiy ehtiyojlari va qo'llab-quvvatlash mexanizmlari haqidagi umumiy tendensiyalarni aniqlashga qaratilgan. So'rovnomalar ham an'anaviy qog'oz shaklida, ham onlayn platformalar orqali o'tkazilishi mumkin.

Fokus-guruh muhokamalari: Bir nechta fokus-guruh muhokamalari tashkil etiladi. Har bir guruhda 6-8 nafar huquq fanlari o'qituvchisi ishtirok etadi. Bu usul o'qituvchilar o'rtasida umumiy muammolar, eng yaxshi amaliyotlar va potentsial yechimlar bo'yicha jamoaviy fikr almashishni rag'batlantiradi, shuningdek, turli nuqtai nazarlarni o'rganishga yordam beradi.

Hujjatlar tahlili: O'zbekiston Respublikasining bolalar huquqlarini himoya qilishga oid qonunchilik hujjatlari, ta'lim standartlari, o'quv dasturlari, metodik qo'llanmalar va tegishli hisobotlar (masalan, [1] kabi manbalar) tahlil qilinadi. Bu tahlil huquqiy va institutsional asoslarni tushunishga, shuningdek, amaliyotdagi bo'shliqlar va imkoniyatlarni aniqlashga xizmat qiladi. Xususan, BMT Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi [2] va Yevropa Kengashining Bolalar huquqlari bo'yicha joriy strategiyasi (2022-2027) [3] kabi xalqaro hujjatlarning milliy qonunchilikka implementatsiyasi darajasi ham o'rganiladi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish usullari. To'plangan ma'lumotlar sifatli va miqdoriy tahlil usullari yordamida qayta ishlanadi. Intervyular va fokus-guruh muhokamalaridan olingan sifatli ma'lumotlar mavzuli tahlil (thematic analysis) orqali tahlil qilinadi. Bu jarayon ma'lumotlarni kodlash, umumiy mavzularni aniqlash va ular o'rtasidagi bog'liqliklarni o'rganishni o'z ichiga oladi. So'rovnomalardan olingan miqdoriy ma'lumotlar esa deskriptiv statistika (foizlar, o'rtacha ko'rsatkichlar, chastotalar) yordamida tahlil qilinadi. Statistik dasturlar

(masalan, SPSS) yordamida ma'lumotlar qayta ishlanib, asosiy tendensiyalar va korrelyatsiyalar aniqlanadi.

Tadqiqotning etik jihatlarini. Tadqiqot jarayonida barcha ishtirokchilarning huquqlari va farovonligi ustuvor ahamiyatga ega bo'ladi. Har bir ishtirokchidan tadqiqot maqsadi, jarayoni va ma'lumotlardan foydalanish usullari haqida to'liq ma'lumot berilgan holda, yozma rozilik (informed consent) olinadi. Ishtirokchilarning anonimligi va maxfiyligi to'liq ta'minlanadi; ularning shaxsiy ma'lumotlari oshkor etilmaydi va tadqiqot hisobotlarida taxalluslardan foydalaniladi. Ishtirokchilar istalgan vaqtda tadqiqotda ishtirok etishdan voz kechish huquqiga ega bo'ladilar. To'plangan ma'lumotlar faqat ilmiy maqsadlarda ishlatiladi va xavfsiz saqlanadi.

Tadqiqotning cheklavlari. Ushbu tadqiqotning bir qator cheklavlari mavjud. Birinchidan, tanlovning maqsadli xususiyati va cheklangan geografik qamrovi (O'zbekistonning bir nechta viloyatlari) natijalarni butun mamlakat miqyosida umumlashtirish imkoniyatini cheklashi mumkin. Ikkinchidan, ishtirokchilarning subyektiv fikrlari va tajribalari ma'lumotlarning tahlilida subyektivlikni keltirib chiqarishi mumkin. Uchinchidan, huquq fanlari o'qituvchilarining zo'ravonlik holatlari haqida ochiq gapirishga bo'lgan istaksizligi yoki ehtiyotkorligi ma'lumotlarning to'liqligiga ta'sir qilishi mumkin. Shunga qaramay, ushbu metodologiya bolalar zo'ravonligining oldini olishda huquq fanlari o'qituvchilarining o'rnini haqida chuqur va qimmatli tushunchalarni berishga qaratilgan bo'lib, kelajakdagi kengroq tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot bolalar huquqlarini himoya qilish va ularga nisbatan zo'ravonlikning oldini olishda huquq fanlari o'qituvchilarining hal qiluvchi rolini chuqur tahlil qildi. Maqola huquqiy ta'limning yosh avlodda huquqiy ong, madaniyat va zo'ravonlikka murosasiz munosabatni shakllantirishdagi beqiyos ahamiyatini ko'rsatdi. O'zbekiston kontekstida o'qituvchilarning zo'ravonlik holatlarini aniqlash, jabrlanganlarga dastlabki yordam ko'rsatish va ayniqsa raqamli makondagi tahdidlarga qarshi kurashishdagi amaliy vazifalari atroflicha o'rganildi. Tadqiqot natijalari ularning salohiyatini oshirish, samarali strategiyalarni joriy etish va faoliyatini qo'llab-quvvatlash tizimini doimiy takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Yuldashev, N. (2021). Bolalar huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslari va amaliyotdagi muammolari. Huquq va burch, (3), 12-16. – <https://proacademy.uz/uz/jurnallar/huquq-va-burch-jurnali>
- [2] Mamasiddiqov, M. (2022). Bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilishning huquqiy kafolatlari. Adliya xabarnomasi, (2), 45-50. – <https://adliyanews.uz/uz/archive>
- [3] Xolmatova, G. (2023). O'qituvchilarning bolalar huquqlarini himoya qilishdagi huquqiy madaniyatini shakllantirish masalalari. Pedagogika va psixologiya, (4), 88-93. – <https://journals.tdpu.uz/index.php/pedagogika-psixologiya/issue/archive>
- [4] Mirzayeva, D. (2021). Voyaga yetmaganlar huquqlarini ijtimoiy-huquqiy himoya qilishning dolzarb muammolari. Toshkent: Adolat nashriyoti.
- [5] Rustamov, I. (2020). Huquqiy ta'limda bolalar huquqlarini o'qitishning innovatsion usullari. Jamiyat va boshqaruv, (1), 78-83. – <https://dba.academy.uz/uz/jurnal>
- [6] G'aniyeva, M. (2022). Voyaga yetmaganlar odil sudlovining nazariy va amaliy muammolari. Toshkent: TDYU nashriyoti. – <https://tsul.uz/uz/nashrlar>
- [7] Karimova, D. (2023). Maktablarda bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olishda psixologik-pedagogik yondashuvlar. Xalq ta'limi, (5), 60-65. – <https://xt.uzedu.uz/uz/journals>

